

Катерина ГОДІК, канд. філол. наук

ORCID ID: 0000-0002-6906-2774

e-mail: nimir4@ukr.net

Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕМИ "СОН" ПОРТУГАЛЬСЬКОЮ МОВОЮ (на матеріалі перекладу Віри Селянської 1980 року)

Одним із найбільш важливих для розуміння української культури поетів був та лишається Тарас Шевченко. Його переклади є надзвичайно важливими не лише для підтримки української діаспори в різних кутках світу, але й для вибудовування міжнародного діалогу. Попри те, що твори Тараса Шевченка перекладають чи не найбільше, існує чимало труднощів у репрезентації його творчості деякими мовами, наприклад португальською. Аби в подальшому сформувати перекладацьку стратегію роботи з творами Кобзаря, слід проаналізувати вже наявні тексти. Метою дослідження є детальний огляд перекладу поеми "Сон", здійснений Вірою Селянською. Цей текст було підготовлено до друку українською діаспорою в Бразилії. Аналіз поеми Тараса Шевченка "Сон" було здійснено за низкою параметрів, серед яких відповідність віршового розміру, синтаксичних конструкцій, збереження образності, передання загального змісту тексту. Враховано, що Віра Селянська під час роботи над цим твором була лімітована у використанні мовних конструкцій з огляду на те, що бразильська португальська має відмінну структуру від української. Відтак, не можна було досягнути повної 100 % відповідності готового перекладу початковому авторському тексту. Зіставний аналіз творів дав змогу говорити про численні модифікації синтаксичних конструкцій, заміну образів на спрощені, більш доступні для бразильського читача, брак використання пестливих форм, питомих для цього тексту. Перекладу бракує окремих приміток у частинах, де йдеться про тогочасні українські реалії. При цьому Вірі Вовк вдалося зберегти оригінальний ритм (з незначними змінами), передати основний зміст твору. Загалом переклад можна вважати вдалим та достатньо точним. Подальші студії над цим текстом

мають бути сфокусовані на питаннях синтаксису, фонетики та передавання образності засобами португальської мови.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, португаломовні переклади поезії, звукопис твору, метафорика, синтаксичні конструкції.*

Вступ

Переклад української художньої класики мовами світу є одним із найсильніших механізмів побудови культурних зв'язків та репрезентації національної спадщини. Особливо, коли йдеться про таких ключових постатей, як Тарас Шевченко. Цей поет має величезний вплив не лише на українську літературу, але опосередковано і на бразильську. Так, Тарас Шевченко як окремий образ зустрічається в багатьох поетичних текстах, наприклад, у творах Олени Колодій (Helena Kolodi). Так само окремі символи з його творів (наприклад, Дніпро) можна знайти в поезіях цієї бразильської авторки українського походження. Сьогодні попри діяльність чималої діаспори в цій країні "Кобзар" не було належним чином популяризовано. Окремі переклади текстів Тараса Шевченка представлені в українських архівах та приватних колекціях. Аби виправити цю ситуацію, надзвичайно важливо порушувати питання про підготовку нових португаломовних видань Кобзаря. Щоб це стало можливим, необхідно розробити сучасні методики роботи з текстом, проаналізувати наявні матеріали та сформулювати ключові поради для фахівців.

Стратегії перекладу художніх текстів, особливості їхнього редагування, звичайно, неодноразово ставали об'єктом наукових студій. Так, Н. Данилюк у своїй роботі описує три підходи до оцінювання тексту: мовоцентричний, текстоцентричний та комунікативно-функціональний. Дослідниця говорить також про те, що в роботі з конкретними зразками художньої літератури треба звертати увагу на різного рівня труднощі роботи, зокрема фонетичні, морфологічні, синтаксичні, лексичні та інші (Данилюк, 2025). Н. Іваницька зауважує, що при оцінці перекладу варто звертати увагу не тільки на текстові, а й на соціокультурні (зовнішні) фактори (Іваницька, 2021). Цю думку слід вважати слушною і в нашому випадку, оскільки соціальні

та природні явища, притаманні українському суспільству XIX ст. навряд можуть бути добре зрозумілими та близькими бразильській публіці XX–XXI століття, для якої переклад було підготовлено. Таким чином, будь-які видання Тараса Шевченка мають отримати докладні коментарі. Поки що єдиного підходу до їх створення для португаломовної аудиторії сформовано не було.

Окрема увага дослідників присвячена роботі безпосередньо з текстами Тараса Шевченка. Щоправда, тут науковці зосередились не на португаломовних зразках, а на їх англomовних чи франкомовних аналогах. Зроблено це було, зокрема, через те, що подібних зразків у широкому обігу представлено посутньо більше, та робота з їх промоції провадилась набагато активніше та систематичніше. Д. Чистяк, аналізуючи франкомовні переклади Кобзаря, звертає увагу на те, що в цих текстах інформативна функція виходить на передній план порівняно з естетичною (Чистяк, 2024). О. Башманівський описує англomовні переклади Тараса Шевченка та наголошує на тому, що вони стали важливим чинником у створенні культурної комунікації із західним світом та мали не просто естетичну, але й інформативну функцію, а саме: презентували українську самобутню культуру (Башманівський, 2010). Т. Зарицька окремо аналізує особливості перекладів "Кобзаря", здійснені Вірою Річ. Дослідниця зауважує на тому, що це новий важливий етап репрезентації української культури на міжнародному рівні, з чим складно не погодитись (Зарицька, 2013). На мій погляд, можна говорити, що аналогічну роль переклади "Кобзаря" та інших важливих текстів можуть відіграти нині в Бразилії.

Незважаючи на те, що Тарас Шевченко є одним із найбільш перекладених поетів української літератури, португальською мовою він представлений доволі скромно. Спираючись на слова Віри Селянської (вона ж Віра Вовк), висловлені в одному з інтерв'ю, вона була чи не єдиною перекладачкою української літератури португальською. Авторка пояснює це браком культурних контактів, належно підготовлених фахівців, а також інтересу до співпраці українських закладів вищої освіти (Костюченко, 2008). Однак у разі з текстами Тараса Шевченка це не вповні відповідає дійсності. Так, відомі окремі тексти,

перекладені португальським варіантом португальської мови (зокрема "Заповіт"). Просто ці тексти наразі менше представлені в літературному та науковому дискурсі, вони не так вплинули на читачів, як аналізований переклад.

Однак слід погодитися з тим, що в доробку Віри Селянської переклад поеми "Сон" займає особливе місце. Зокрема, з огляду на її ставлення до поезії Тараса Шевченка. Звертання до його образів в особистій творчості та, звичайно, великий внесок у популяризацію текстів. Тут варто погодитися з думкою О. Смольницької, що міфологеми в його текстах вповні зіставні з аналогічними елементами поезій Віри Вовк (Смольницька, 2015). Зважаючи на це, можна припустити, що робота з поемою "Сон" для Віри Вовк була вповні органічною – адже вона добре відчувала метафорику та звукопис тексту. Втім, поетка неминуче мала зіштовхнутися з численними складнощами у відображенні історичних реалій, природи, передачі звукопису тощо.

Представлений переклад досі не був докладно та різнопланово проаналізований. Це становить *мету* нашої розвідки.

Об'єктом дослідження є португаломовний переклад поеми "Сон" Тараса Шевченка, здійснений Вірою Селянською (Chewtchenko, 1980)¹. Видання містить коротку довідникову статтю про життя та творчість Тараса Шевченка, епоху Романтизму, а також коротке компаративне дослідження, яке розкриває творчість письменника в бразильському контексті. Об'єктом аналізу цієї розвідки є виключно текст поеми "Сон" та примітки перекладача до нього. Для його оцінки було використано такі критерії: відповідність оригінальному віршовому розміру, збереження образності, передання змісту тексту, відповідність синтаксичних конструкцій. Щодо фонетичної структури твору, то вона в цій розвідці не розглядається окремо. Це зумовлено наступним: відтворення українського звукопису португальською мовою видається неможливим з огляду на особливості фонетичних систем обох мов, відсутності відповідних звуків та звукосполучень тощо. Це питання, отже, вимагає окремої розвідки.

¹ Chewtchenko – одна з форм транслітерації прізвища Шевченко, поширена в Бразилії. Поряд з нею зустрічається форма Shevchenko та Chevchenko. Ці форми представлені, зокрема, в публікаціях на сайті Посольства України у Федеративній Республіці Бразилія.

При аналізі перекладу Віри Селянської слід врахувати, що вона одною з перших взялася за адаптацію української культурної спадщини для бразильських читачів. Відповідно, не мала хороших зразків текстів, виконаних іншими фахівцями. Тому, зазначу, що будь-які неточності, що вона їх припустилася в тексті, слід вважати авторським пошуком вдалої форми та розглядати як необхідний досвід для майбутніх перекладачів.

Результати

Аналіз перекладу поеми "Сон" варто розпочати з розгляду відповідностей ритмічного малюнку та синтаксису. Тут Віра Селянська вдається до незначних модифікацій, зумовлених переважно різницею у фонетичних системах української та бразильської мов, а також в окремих випадках – для увиразнення окремих синтаксичних конструкцій, їх модифікації, конкретизації тощо. Для зручності сприйняття наведу в таблиці елементи різних уривків з оригінальної поеми "Сон" та відповідно перекладу "O Sonho":

Таблиця 1

Порівняння фрагментів поетичного тексту в оригіналі та перекладі поеми "Сон"

Оригінальний текст Тараса Шевченка	Переклад Віри Селянської	Примітки
У всякого своя доля І свій шлях широкий, Той мурує, той руйнує, Той неситим оком	Cada qual tem seu destino Seu caminho vasto Um constrói, um destroy: Com olhar nefasto	Доволі точний переклад, трохи подовжено фрази для збереження загального ритму та схеми римування
Отак, ідучи попідтинню З бенкету п'яний уночі, Я міркував собі йдучи, Поки доплентавсь до хатини	Voltando ao longo do cercado, À noite, após banquetear, Assim me pus a matutar Até chegar a meu reinado	Збережено схему римування, однак змінено окремі акценти

Оригінальний текст Тараса Шевченка	Переклад Віри Селянської	Примітки
Летим. Дивлюся, аж світає, Край неба палає, Соловейко в темній гаї Сонце зострічає	Vejo: eis o sol disposto, O Leste chameja E o rouxinol da Floresta Seu dia festeja	Перше речення втрачено. Також загублено кольоровий контраст, характерний для оригіналу
Чого тобі шкода? Хіба ти не бачиш, Хіба ти не чуєш людського плачу? То глянь, подивися; а я полечу Високо, високо за синії хмари	Por que tenho pena? Pois tu não enxergas, Não ouves soluços doloridos no ar? Então, abre os olhos, enquanto voar Acima das nuvens cinzentas comigo	Тут за рахунок використання іншої форми дієслова змінено напрям звертання. Автор говорить у першому реченні не до душі, а до себе самого, а вже в наступній фразі звертається до душі.
Анітелень. Цар цвенькає; А диво-цариця, Мов та чапля меж птахами, Скаче, бадьориться	O tzar fala em estrangeiro, E sua tzarina, Qual ema por entre as aves, Pernalta, saltita	Є невмотивовані модифікації сенсу, але ритм збережено добре
Із города із Глухова Полки виступали З заступами на лінію, А мене послали	Da cidade de Ghlukhiw Minidas cohortas Saíam as obras. E eu fui chamado	Тут переклад приблизний, втрачено значення "заступами за лінію", замість цього використано поняття "роботи" – obras

Аналіз уривків оригінального тексту та перекладу показує, що Вірі Селянській вдалося загалом зберегти ритм, рими (де це було можливо). Вона припускається незначних варіацій (у межах 1-2 складів), як подовжуючи, так і скорочуючи рядки. Зауважу, що при використанні власних імен у примітках перекладачка наводить не транслітеровані варіанти, а питомі для

бразильського читача: не Єкатеріна II, а Catarina II, не Павло Полуботок, а Paulo Polubotok, відповідно, не Пьотр I, а Pedro I (Chewtchenko, 1980. р. 54). При цьому такі українські топоніми, як Глухів (Ghlukhiw) передає з фонетичною точністю.

Серед присутніх змін, внесених у переклад Вірою Селянською, слід відзначити також такі:

- брак використання пестливих форм "тихесенько", "хатини", "діток". В усіх випадках ці слова замінені на більш нейтральні, хоча португальська мова має відповідні зменшувально-пестливі конструкції у своєму арсеналі. Можна припустити, що їх не було використано з іншою метою – збереження ритму поезії, а також передання тогочасних реалій. З огляду на те, що бразильська публіка мало поінформована про становище українських селян XIX ст., можна припустити, що Віра Селянська тут віддавала перевагу саме комунікативному посилю над формою;

- уникнення авторських повторів слів, покликаних привернути додаткову увагу до окремих елементів тексту, підсилити фразу. Наприклад: замість "високо, високо за синії хмари" вжито "acima das nuvens cinzentas", що дослівно "понад сірі хмари". В таких уривках Віра Селянська змушена використовувати додаткові слова для збереження ритму, однак не завжди це йде на користь перекладу, про що піде мова далі;

- нейтралізація окремих образів, представлених у тексті. Так, наприклад, "диво-цариця" замінено на "sua tzarina", дослівно "його цариця". За рахунок цього ж прийому зміщується акцент із контрастності сцени. Порівняймо: "Край неба палає, / Соловейко в темнім гаї" (Шевченко, 2023) та "O Leste chameja / E o rouxinol da Floresta" – дослівно "Схід палає, / І соловей в лісі". Тут втрачено контраст між яскравим червоним сходом сонця та чорним лісом, але в цілому авторський образ тут зберігається;

- заміна безособових речень на конструкції пасивного стану: "А мене послали", "E eu fui chamado". Тут дослівно: "Я був посланий";

- зміна синтаксичних конструкцій, які видозмінюють сприйняття речення, наприклад: "То глянь, подивися; а я полечу / Високо, високо за синії хмари" (Шевченко, 2003). У наведеному прикладі замість сполучника "а", який вказує на протиставлення, перекладачка вживає enquanto ("поки"), плюс

посилує це лексемою "comigo", яка перекладається як "зі мною". Тобто в цьому випадку певне розділення душі, яка страждає від побаченої несправедливості, та ліричного героя, який подорожує, не відбувається. Незначної трансформації тут набуває і образ хмар, бо вони в португальському варіанті "síri", що здається невмотивованою заміною.

Розподіл на окремі частини поеми зберігається. Також у тексті залишаються оригінальні вигуки, транслітеровані португальською мовою: "zas", "hurra, hurra". Однак тут бракує приміток, які б пояснювали, що означає кожне з них, наприклад "zas" (це слово в такій формі не вживається в португальській мові та читачам, вірогідно, може бути незрозумілим).

Якщо синтаксична та образна системи тексту зазнали змін, то що стосується загального змісту, він переданий доволі близько до оригіналу. Слід зазначити, що Віра Селянська враховує необхідність надання читачам історичного контексту. Вона супроводжує переклад поеми примітками, зокрема дає коментарі щодо постаті Петра Полуботка, монумента Петру I, інформацію щодо Глухова як столиці Гетьманщини (Chewtchenko, 1980, p. 54). У той же час у тексті бракує приміток щодо вживання слова цар, хвороби дружини Ніколая I тощо. За рахунок цього можна було б поглибити сатиричний ефект. Без подібних приміток втрачається ряд сенсів для португаломовного читача, наприклад, стає незрозумілим контраст між образом імператриці, котрий подавався тоді офіційно, та її реальним прижиттєвим образом. Однак це не має критичного впливу на переклад та не спотворює його змісту. Такі примітки доцільно робити в перевиданнях твору для бразильської аудиторії. Заміна окремих образів не впливає на загальне сприйняття твору, навпаки, відмова від використання пом'якшувальних конструкцій дозволяє зробити акцент на важких реаліях того часу.

Дискусія і висновки

Загалом переклад поеми Тараса Шевченка "Сон", виконаний Вірою Селянською, можна вважати детальним. Йому бракує точності через численні модифікації синтаксичних конструкцій, заміни окремих смислових елементів тощо. Однак слід сказати,

що більшість таких заміन була вмотивована особливостями португальської мови. При цьому Віра Селянська мінімально змінила ритмічну картину тексту та зберегла в окремих фрагментах оригінальні українські назви, вигуки тощо. Звичайно, цей переклад має свої проблемні місця, однак його можна використовувати як зразок для подальшої роботи як дослідників, так і письменників.

Перспективними для подальшого дослідження є детальний аналіз окремих особливостей перекладу поеми "Сон" Тараса Шевченка Вірою Селянською, зокрема робота з синтаксисом, лексикою та фонетикою.

Буде запропоновано також зіставний аналіз інших перекладів Тараса Шевченка португальською мовою. Це дасть змогу створити рекомендації для фахівців, які надалі працюватимуть із текстами Кобзаря та презентуватимуть їх у Бразилії та Португалії.

Список використаних джерел

- Башманівський, О. (2010). Англомовні інтерпретації творів Т. Г. Шевченка. *Волинь – Житомирщина*, (2). <https://eprints.zu.edu.ua/14831/1/Bashmanivskiy.pdf>
- Данилюк, Н. (2025). Сучасні критерії оцінювання якості текстів художнього перекладу та вибір стратегії редагування. *Studia Methodologica*, (60).
- Іваницька, Н. (2016). Сучасні виміри оцінки якості перекладу. У *Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації* (с. 8–12).
- Зарицька, Т. (2013). Новий етап освоєння поезії Тараса Шевченка: переклади Віри Річ. https://knu.ua/pdfs/shevstud-16/33_Zarytska_T.pdf
- Костюченко, В. (2008). Віра Вовк: Читачі в Бразилії та Португалії мають одне джерело – то є мої видання. *Україна молода*. <https://umoloda.kyiv.ua/number/164/0/40802/>
- Смольницька, О. (2015). Міфологеми у поезії Тараса Шевченка і Віри Вовк: до витоків проблеми. У *Шевченкове слово та духовна наука: поліфонія в часі* (с. 94–96). НДІУ.
- Чистяк, Д. (2024). Франкомовні переклади поезії Тараса Шевченка: проблеми та перспективи. *Шевченкознавчі студії*, 1(27), ч. 2, 209–220.
- Шевченко, Т. (2003). *Зібрання творів у 6 томах* (М. Г. Жулинський та ін., Ред.). Т. 1: Поезія 1837–1847 (с. 265–278). Наукова думка.
- Chewtchenko T. (1980). *O sonho*. Sociedade dos Amigos da Cultura Ucrâniana. Curitiba.
- Taras Shevchenko – o poeta da Ucrânia. (2018). <https://brazil.mfa.gov.ua/pt/news/63488-taras-shevchenko-pojet-ukrajini>

References

- Bashmanivskyi, O. (2010). English-language interpretations of the works of T. H. Shevchenko. *Volyn – Zhytomyrshchyna*, (2) [in Ukrainian]. <https://eprints.zu.edu.ua/14831/1/Bashmanivskiy.pdf>
- Danyliuk, N. (2025). Modern criteria for evaluating the quality of literary translation texts and choosing editing strategies. *Studia Methodologica*, (60) [in Ukrainian].
- Ivanytska, N. (2016). Modern dimensions of translation quality assessment. In *Aktualni problemy suchasnoi translatolohii, linhvokrainoznavstva ta teorii mizhkulturnoi komunikatsii* (pp. 8–12) [in Ukrainian].
- Zarytska, T. (2013). A new stage in interpreting Taras Shevchenko's poetry: translations by Vera Rich [in Ukrainian]. https://knu.ua/pdfs/shevstud-16/33_Zarytska_T.pdf
- Kostiuchenko, V. (2008). Vira Vovk: Readers in Brazil and Portugal have one source—my editions. *Ukraina moloda* [in Ukrainian]. <https://umoloda.kyiv.ua/number/164/0/40802/>
- Smolnytska, O. (2015). Mythologemes in the poetry of Taras Shevchenko and Vira Vovk: origins of the problem. In *Shevchenkove slovo ta dukhovna nauka: polifoniia v chasi* (pp. 94–96). NDIU [in Ukrainian].
- Chystiak, D. (2024). French-language translations of Taras Shevchenko's poetry: problems and prospects. *Shevchenkozhnavchi studii*, 1(27), Part 2, 209–220 [in Ukrainian].
- Shevchenko, T. (2003). *Collected works in 6 volumes* (M. H. Zhulynskyi et al., Eds.). Vol. 1: Poetry 1837–1847 (pp. 265–278). Naukova dumka [in Ukrainian].
- Chewtchenko T. (1980). *O sonho*. Sociedade dos Amigos da Cultura Ucraniana. Curitiba.
- Taras Shevchenko – o poeta da Ucrânia. (2018). <https://brazil.mfa.gov.ua/pt/news/63488-taras-shevchenko-pojet-ukrajini>

Отримано редакцією збірника / Received: 10.04.26

Прорецензовано / Revised: 21.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.26

Опубліковано / Published: 29.05.26

Kateryna HODIK, PhD (Philol.)

ORCID ID: 0000-0002-6906-2774

e-mail: nimir4@ukr.net

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE POEM "THE DREAM" INTO PORTUGUESE (based on the translation of Vira Selianská in 1980)

Taras Shevchenko remains one of the most significant poets for understanding Ukrainian culture. His translations are of paramount importance not only for supporting the Ukrainian diaspora in various parts of the world but also for fostering international dialogue. Although Shevchenko's works are among the most

widely translated, considerable difficulties persist in representing his oeuvre in certain languages, such as Portuguese. In order to formulate a future translation strategy for working with the Kobzar's writings, an analysis of existing translations is required. The aim of this study is to provide a detailed examination of the translation of the poem *The Dream (O Sonho)* undertaken by Vira Selianska (Vira Vovk). This text was prepared for publication by the Ukrainian diaspora in Brazil. The analysis of Shevchenko's poem was conducted according to a range of parameters, including the correspondence of metre, syntactic structures, preservation of imagery, and conveyance of the overall textual meaning. It is taken into account that, during her work on this piece, Vira Selianska was limited in her use of certain linguistic constructions, given that Brazilian Portuguese exhibits a structural difference from Ukrainian. Consequently, achieving a complete 100 % correspondence between the finished translation and the original authorial text was not possible. A comparative analysis of the works revealed numerous modifications to syntactic structures, the substitution of images with simplified ones more accessible to the Brazilian reader, and a lack of diminutive forms characteristic of the original text. The translation also lacks annotations in some passages referring to the Ukrainian realities of the time. At the same time, Vira Vovk succeeded in preserving the original rhythm (with minor alterations) and conveying the core content of the work. Overall, the translation may be considered successful and sufficiently accurate. Further studies on this text should focus on issues of syntax, phonetics, and the rendering of imagery by means of the Portuguese language.

Keywords: Taras Shevchenko, Portuguese-language translations of poetry, sound instrumentation of the literary work, metaphors, syntactic constructions.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.